

Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadienis priedas

2001 m. gegužės 12 d.

Nr. 93 (19)

Saturday supplement May 12, 2001

No. 93 (19)

M.K. Čiurlionio kūryba ir menų struktūriniai ryšiai

Karolis Rimtautas Kašponis

Mikalojui Konstantinui Čiurlionui dėmesio skyrė pasaulio gerai žinomi savo darbais Maksim Gorkij, Vasilij Kandinsky, Vytautas Landsbergis, Jacques Lipschitz, Roman Rolland, Igor Stravinsky, Eero Tarasti bei daugelis kitų Lietuvoje ir svetur. Sukaupta didelė patirtis, skleidžiant, tiriant jo kūrybą. Tačiau Čiurlionio minties polėkio galia, jausmo tyrumas kiekvienam atveria erdvę su neišsenkamais radiniais. Šiame etuide norėčiau pasidalinėti kai kuriomis mintimis apie struktūrines kūrybos savybes.

Bendrumai ir skirtumai yra visaapimantys. Matematikas Jonas Kubilius teigia, kad „reikšminiai dažnai priklauso nuo tiek daug ryšių, kad praktiškai neįmanoma (o kartais nėra prasminga) jų visų išanalizuoti, norint nustatyti, kaip vyks tiriamasis reiškinys“ (Tikimybių teorija ir matematinė statistika, Vilnius, 1996, p. 13). Taip konstatuojami prieštartiniai-pasekminiai ryšiai, čia bendrumų-skirtumų situacija yra visada. Kompozitorius, matematikas ir architektas, buvęs Le Corbusier bendradarbis, Iannis Xenakis pastebi, kad „šiandien išskyla kitas klausimas: ar galėjo Visata atsirasti iš nieko, be prieštasties? Astrofizikai linkę teigiamam atsakymui“ (Kurier UNESCO, 1986, gegužė, p. 9). Jeigu ir pasiūlytų šis teiginys, bendrumų-skirtumų situacija išliktų: nieko nebuvo — kažkas atsirado. Šiuose klausimuose Xenakis lemiamą vaidmenį priskiria psichikos struktūrų visumai, tačiau tai neprie-

tarauja bendrumų-skirtumų sąvokos esmę.

1. Muzikos — literatūros ryšiai

Meno mokslo šakų tyrėjams išskyla problema, susijusi su bendrybių ir atskirųjų suvokimu, ypač kai kalbama apie skirtingas meno šakas. Bendrumo faktorių ir skirtumų funkcijų, kurie yra visaapimantys, aprašymas gali daug ką paaiškinti. Tačiau šio metodo mokslo lygmuo yra tokios būklės, kad, atskleidžiant menų struktūrinius ryšius, vyrauja skirtumų funkcijų pažinimo fondas ir mažiau suvokiami bendrumo faktoriai, nes tyrimuose mažai panaudojami stipriųjų bei tikslųjų mokslų pasiekimai, nesugebama pakankamai aprašyti tuos reiškinys, kurie teiktų mums reikiamą informaciją. Visa problema slypi tame, kad skirtingos meno šakos turi skirtingas kalbas. Galbūt čia mums galėtų pasitarnauti lingvistikos patirtis, pavyzdžiui, kai tiriami skirtingų kalbų bendrumai ir skirtumai, panaudojant korespondentus su savita kalba (Lingvistikos tipologijos klausimai: germanų, romanų, tiurkų kalbos, Taškentas, 1981, p. 24). Betgi reikia rasti ir „korespondentus“, ir tų „korespondentų“ kalbą. Reiktų priminti Tarasti mintį, pasakytą, analizuojant Čiurlionio kūrybą, kai jis formuluoja sėmiotinę problemą: „...o gal Čiurlionis pasiekė kažką bendra tarp dailės ir muzikos, kas atskirai neišreiškiamai nei žodžiais, nei paveikslais, nei muzika. Norėdami aprašyti šį gilesnį struktūrų lygmenį,

jungiantį abi meno šakas, turime susikurti atskirą meta-kalbą...“ (Muzika 7, 1987, p. 67).

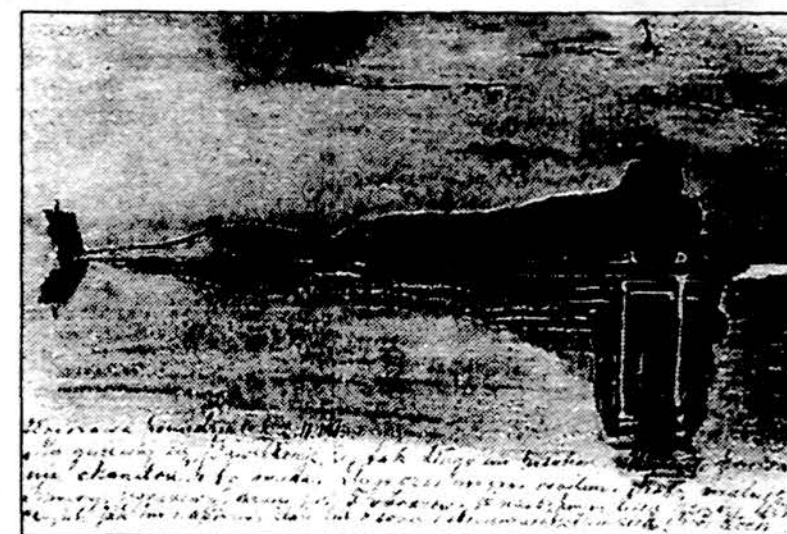
Tarasti studijoje „Muzikos ir dailės sąveika M. K. Čiurlionio kūryboje“, pirmą kartą paskelbtoje 1984 m. Suomijoje (žurnale *Synteesi*, Nr. 4) dar neminima Čiurlionio žodžio kūrybos, kurią Landsbergis parengė ir paskelbė lietuvių kalba 1997 m. (Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. *Žodžio kūryba*. Parengė Vytautas Landsbergis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997). Analizuodamas Čiurlionio žodžio kūrybą, Landsbergis rašo: „Vienas vėliausių, gal ir paskutinis išlikęs Čiurlionio literatūros veikalas bene bus jo „Sonata“ — laisvų eilių poema apie rudens, kuriai autorius pritaikė muzikines formas analogiją. Biografijos aplinkybės ir poemos turinys — rudens vaizdai, begalinis vienatvė — skatina datuoti ją 1907 m. vasaros pabaiga ar rudeniu. Tada kūrėjas mastė apie sonatinės formos universalumą (buvo kiti nutapę pirmąsias paveiklų sonatas)...“ (Landsbergis V. M. K. Čiurlionio žodžio kūryba, ten pat, p. 15) (Pavyzdys 1). Landsbergis išsamiai aprašo šios laisvų eilių poemos struktūrą, įrodydamas muzikines sonatinio allegro formos analogiją (ten pat, p. 15-19). („Sonata“ čia pateikiama 1 pavyzdyje iš knygos 91-95 p. Remiantis Landsbergio aprašymu, „Allegro“ dalyje raidėmis pažymėta trijų dalių muzikinė forma). Be viso kito, iš Landsbergio aprašymo sužinome daugybę žodžio reikšmės ryšių.

Pavyzdžiui, žodis „ruduo“ dalių pradžioje ir kitur turi tokią turinio apimtį, kokios negali turėti bet kuri muzikinė tema, tačiau aprašytos muzikines formas analogijos visuma ir detalės nušviečia mums tos formos naują erdvę. Landsbergis yra linkęs manyti, kad poema „visuotinės literatūros istorijos požiūriu, ko gera, tai unikalūs kūrinys“ (ten pat, 19 p.). Reiktų pabrėžti, kad tarpmeninėje problematikoje tai ypatingai svarbus Landsbergio radinys, ir šiandien sunku įsivaizduoti kitą menotyrininką Lietuvoje, kuris būtų galėjęs tai atrasti, nes dėl to reikalinga aprėpti visą Čiurlionio kūrybą ir gyvenimą, turėti ypatingą erudiciją, mokslinę intenciją, įvaldyti rekonstrukcijos, ypatingų redagavimų metodus. Radinys atveria naują tyrimo erdvę su savita problematika.

Čiurlionio kūrybos istorijoje laisvų eilių poema „Sonata“ atsirado, sakytina, dėsningai, paremta jo kūrybinės logikos visuma. Šiuo atveju išeities taškas Čiurlionio kūrybiniai procesai buvo geriausias varianto atranka, vykdamas pasirinktą programą. Visuose atrinkimo ir išrinkimo reiškinio turinys kūryboje yra būtinas, lemiantis veiksnys. Prisiminus Boris Asafjev mintis, reiktų pasakyti, kad, taletingais ir sugębantį pajusit esminį progresą, kompozitorius drąsiai pertvarko, pataiso savo patyrimą: atranka ir išrenka, o pagal šias melines priemones neretai iš pirmo žvilgsnio matyti net pradedančio meno meistro kalbos ypatybės (*Kritikos straipsniai, apybraižos, recenzijos*, 1967, p. 218). „Rinkimas, atrinkimas yra viena iš meninės individualybės privilegijų visose epochose“, — pabrėžia Heinrich Lindlar (*Tarptautinio simpoziumo, skirto Dmitri Šostakovičiui, pranešimai*, Koeln, 1985 — Regensburg, 1986, p. 363). Tuo būdu atrinkimas ir išrinkimas yra tas mechanizmas, kuris apsprendžia kokybinį bei kiekybinį žmogaus veiklos turinį. Šio principo pagrindu Čiurlionis įvykdė konkrečią programą, kurios modelį subrandino savyje, veikiant milžiniškam faktorių kiekiui ir kokybei, kurių neįmanoma sutalpinti jokiam dirbtiniam atminties archyve.

2. Literatūros — dailės ryšiai

Pirmųjų Čiurlionio dailės kūrinių tarpe yra populiariausias paveikslas „Ramybė“ (2 pavyzdys). Paveikslas reprodukuojamas J. Petronio leidykla, Kaunas, 1997). Jį aiškinant, nuomonės gerokai skiriasi, nes yra paremtos skirtingomis požiūrio pozicijomis, priklauso

Pavyzdys 3

nuo analizės mechanizmo tobulumo. Štai keletas paveikslų aiškinimo santrumpų. Stasys Yla rašo, kad eskizas nupieštas atvirlaiškyje (3 pavyzdys, II kompozicija, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Kaune fondai) vaizdavo „...keistą salą vandenynė su dviem akim lyg švyturiais“, kuris „...vėliau tapo garsiu jo paveikslu, pavadintu „Tyla“ arba „Ramybė“, ir mano, kad „psichologas rastų ryšį tarp tos „tylos“ salos ir autoriaus depresijos“ (Yla S. M. K. Čiurlionis: kūrėjas ir žmogus. Vilnius: Vyturys, 1992, p. 65). Yla pateikia Čiurlionio laiško (1902.05.14) Eugeniusz Morawski fragmentą, kuriame aprašytas literatūrinis vaizdas, jo manymu, kaip tik yra eskizo ir vėliau paveikslų pagrindas (ten pat, p. 65). Jonas Bruveris paveikslą „Ramybė“ priskiria tai paveikslų grupei, „kur gamtos vaizdai yra labiau apibendrinti, prisodrinti gilesnio psichologinio turinio“ (Bruveris J. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Kaunas: Šviesa, 1973, p. 58). Jis pateikia minėto laiško Morawski tą patį fragmentą ir aiškina, kad paveikslas vaizduojama kalvų grandinė ir dviejų „...žiburių dėka kalvos tarsi atgyja ir atrodo lyg iš gelmės išsėjęs didžiulis gyvūnas, ramus, bet paslaptingas“ (ten pat, p. 58). Mark Etkind, pateikdamas platesnį minėto laiško fragmentą ir įmatydamas paveikslą visą eilę prasminių ženklų, padaro išvadą, kad „gamtos paveikslas virsta protu nesuvokiamas lenties simboliu“ (Etkindas M. Pasaulis kaip didelė simfonija. Vilnius, Vaga, 1976, p. 28, 29). Vytautas Landsbergis rašo, kad „...„Ramybė“ su itin švelniai dengtu paviršium, su išieškota pagrindinio (salos keteros) kontrastu ritmika bei subtilių niuansų kolorito moduliacijom atrodo ir kaip vizija, kaip kažkokios vidinės būsenos objektyvizacija ir atsipalaidavimas nuo jos; analogiškai galėtume komentuoti asmeninio turinio išraišką muzikos kū-

ryboje“ (Landsbergis V. Čiurlionio dailė. Vilnius: Vaga, 1976, p. 116, 117).

Šiems visiems samprotavimams nėra pagrindo prieštauti, tačiau matyti, kad paveikslą apibendrinanti sąvoka pavadinimas „Ramybė“ arba „Tyla“ iš tų analizių neišplaukia. Artiausiai prie vienos iš galimų naujų paveikslų apibendrinančių sąvokų yra priartėjusi Ylos samprata. Paveikslas kūrimo laikotarpiu Čiurlionis buvo jau plačiai išsilavinęs žmogus. Dar 1894-1899 m. Varšuvos muzikos institute, be specialybės, jis dar mokėsi muzikos teorijos, istorijos, harmonijos, lankė choro klasę, studijavo istoriją, filosofiją, geologiją bei mineralogiją, paleontologiją, astronomiją, numizmatiką, 1901 m. Leipcege susidomėjo Kant ir Nietzsche filosofija, lankė filosofo ir psichologo Wilhelm Wundt paskaitas. Čiurlionio bibliotekoje Druskininkuose buvo knygų apie matematiką, fiziką ir chemiją. Reiktų atkreipti dėmesį į jo vieną ypatingą sugebėjimą. Remiantis sesers Jadvygos Čiurlionytės prisiminimais, yra tikimybė teigti, kad Čiurlionis sugebėjo valdyti žmogų per atstumą, perduoti savo mintis ir valdyti kitą žmogų apčiuopto jo pulso pagalba (Čiurlionytė J. Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį. Kaunas: J. Petronio leidykla, 1994, p. 142). Landsbergis akcentuoja nepaprastą Čiurlionio jautrumą aplinkai („Mintys apie Čiurlionį“. Draugas, 2000.10.07).

Tuo būdu dailės kūrybinio laikotarpio pradžioje Čiurlionis pasižymėjo ypatingais sugebėjimais.

1902 m. gegužės 14 naktį Leipcege, Čiurlionis laiške Morawski rašė: „Mėgstu tylą, bet šiandien negaliu jos pakęsti. Atrodo, lyg kažkas sėlintų. Baisu. Atejo man į galvą mintis, kad toje tyloje glūdi svarbi paslaptis. Tarpais atrodo, kad toji tyli ir tamsi naktis, kad kažkokia milžiniška baidyklė. Išsiketojo ir lėtai atsuausoja. Placiai at-

vertos sustingusios didžiulės akys, o jose abejingumo gėlmė ir kažkokia svarbi paslaptis“ (Čiurlionis M. K. *Apie muziką ir dailę*. Vilnius, 1960, p. 146). Jo laiške yra du pagrindiniai, apsprendžiantys visą laiško turinį žodžiai: „baisu“ ir „du kart parašytas — „paslaptis“. Baisumo ir paslapties reiškinio suvokimas yra susijęs su informacijos įvertinimu bendrumų-skirtumų pagrindu. Priminsime, kad vienas Čiurlionio mėgtų posakių buvo „nebijok nieko, nes pats bijau“ (ten pat, p. 149). „Ar ta baimė įgimta, ar įteigta kultūros?“ — klausia Algirdas Julius Greimas savo hipotezėje studijoje „Baimės ieškojimas“ (*Semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, p. 25). Reiktų manyti, kad reikšmingi abu faktoriai, tačiau pirmasis yra savisaugai būtinas įgimtas elementas. Tvirtinama, kad „...mūsų jutimo organai priima energiją, kuri ateina iš išorės objektų ir koduoja juos nervų impulsais, išskiriant tuo pagrindu pirmą informaciją“ (Amosow N. *Mokslas ir gyvenimas*, 1967, Nr. 7, p. 46). Atsiradus nepažįstamam objektui, nepažįstamai informacijai, kurios negalime identifikuoti su mūsų turima informacija, suskamba pavojaus signalas, atsiranda baisumo reiškinys, kurį apsprendžia neironinių struktūrų turinys. Taip gimsta baisumo reiškinio suvokimas ir tai žmogui yra natūralus dalykas. Analogiškai galėtume aptarti ir paslapties reiškinį, kuris yra giminingas baisumo reiškiniiui.

1903 m. Čiurlionis tapo „Laidotuvių simfonija“ — be viso kito kupina ir tam tikro paslapties. Tuo laikotarpiu broliui Povilui siunčia atvirlaiškų ciklą su savo kompozicijomis iš Varšuvos į Lietuvą. Siuntė tokia tvarka: 1. atvirlaiškį su kompozicija be pavadinimo 1903.09.01; 2. atvirlaiškį su kompozicija be pavadinimo 1903.10.02; 3. atvirlaiškį su kompozicija „Jehova“ 1903.10.03 (3 pavyzdys).

Nukeita į 2 psl.

M.K. Čiurlionis

SONATA

(Allegro)

Ruduo. Apleistas sodas.
Pusnuogiai medžiai odia ir užberia lapais takus,
o dangus pilnas pilkas ir toks liūdnas,
kaip vien siela tegali liūdėti.
Per lyvas ir vejas eina žmogus,
maišeliu ant pečių ir grebliu rankoje nesina.
Eina per lyvas, ten nenieka buvo gėlių,
o dabar jau vis tiek.
Ruduo. Liūdi siela,
ir dangus toks pilkas. Nebera helio!
Ji užbėrė gėlių kleči lapai.
Medžiai stovi pusnuogiai apleistame sode ir odia.

(Andante)

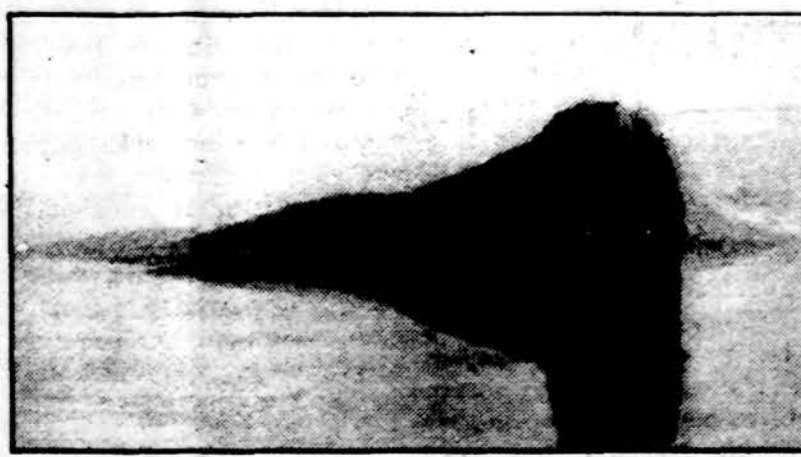
Ruduo. Vel dulkia lietus, palengva krinta lapai,
vakaisi avigardai ir krinta ant žolės,
ant krūmų, ant takelių. Vis tiek.
Vienas numiręs lapas
palietė sklędamas mano veidą,
rankas, o paskui nukrito čia pat
man po kojų, kad peržengiau atsargiai,
kad nesumindžiočiau.
Klajodamas sode, mindžiojau kitus lapus
ir jutau juos po savo kojom.
Tiek daug jų, tiek daug — negali išsivaigoti.
O mama taip beatai saunai, nustirę,
tartam sakytų: neįsivartyk, mums vis tiek.
Vidury sodo stovi tuščias namas.
Nenienai čia gyvenę žmonės,
ir vaikai žiūrėjo pro langus ir juokėsi.
Dabar langai užalti, nes namuose tuščia, ruduo.
Taip ruduo. Ir sodas apleistas. Ir medžiai odia ir cemia.
Ir dangus pilkas pilkas ir toks liūdnas,
kaip vien siela tegali liūdėti.
Ruduo.

(Scherzo)

Ruduo. Lietus liūdnai lijęs,
ir saulė praskleidė liūdną debesų uždangą ir patvėgė.
Kokia graži!
Nusivito apleistas sodas,
pusnuogiai medžiai liūdnai odę,
bet lapai vis krinta ant žolės, ant krūmų, takelių.
Jiems vis tiek.

(Finale)

Ruduo. Siela liūdi. Tai nieku, kad saulė patvėgė —
dar liūdniau.
Aš atsisėdau ant suolo prie tučių namų
ir žiūrėjau į langus, užkalbus lentomis.
Ir rodė man, kad tasai sodas begalinis.
Jis tęsiasi per visą žemę ir apleistas.
Kur ne kur stovi paskirti tušti namai,
jų langai užalti lentomis,
o takeliai, keliai visai užberti suvyrusių lapų.
Ruduo apgaubė visą žemę,
o žemė tai liūdnas apleistas sodas.
Pusnuogiai medžiai odia ir verkia suvyrusių lapais,
ir jų vis daugiau ir daugiau, jie užberia visus kelius ant žemės,
visus takelius, visą visą.
Vinoje žemėje ruduo ir liūdesys,
o per lyvas ir vejas eina žmogus,
maišeliu ant pečių ir grebliu rankoje nesina,
ir veltui beldžiasi į namus,
eina tolyn ir beldžiasi, dar toliau, toliau,
ir visur veltui.
Namai tušti, ir langai užalti lentomis.
Tai nieku, kad seniai čia gyvenę žmonės,
ir vaikai žiūrėjo pro langus ir juokėsi.
Dabar langai užalti, nes namuose tuščia, ruduo.
Taip ruduo. Ir sodas apleistas. Ir medžiai odia ir cemia.
Ir dangus pilkas pilkas ir toks liūdnas,
kaip vien siela tegali liūdėti.
Ruduo.

Pavyzdys 2

M.K. Čiurlionis. „Ramybė“. 1903/4

Pavyzdys 1

Čiurlionio kūryba ir menų struktūriniai ryšiai

Atkelta iš 1 psl.

Pirmoje kompozicijoje vaizduojamas visatos valdovo ir išminties simbolis — Buda, trečiojoje — pasaulio sukūrėjo ir išminties simbolis — Jehova. Tai galybės — begalybės — išminties simboliai. Abu simboliai turi bendrą savybę — paslaptinę. Paslaptinumo išpažinimą teikia ir antroji kompozicija — minėto laiško turinio išraiška dailės priemonėmis — chronologine tvarka atsiradusi tarp aptartų dviejų kompozicijų. Tuo būdu sąlyginai galima išvėlyti, kad lyg ir paslaptinumo triptika, kurio antroji kompozicija turi dar vieną paslaptinumo išpažinimą stiprinantį faktorių. Ją pasukus 180° paslaptinumo išpažinimą teikia dviejų šviesulių atšvaitų zonos kontūrai, primenantys sfinkso — alegorinę sąvoką reiškiantį mįslingą, nesuprantamą žmogų — elementus ir iš dalies Budos simbolių elementus (Gvido Manionio ir Romaldo Misiukevičiaus žodiniai pastebėjimai, Vilnius, 2000 m.). Tuo būdu antroji kompozicija yra pagrindinė vadinti „Paslaptis“.

Čia reiktų priminti popiežiaus Jono Pauliaus II žodžius, pasakytus 1993 m. Vilniaus universitete kultūros ir meno pasaulio atstovams: „Mąstydamas žmogus pajunta savo ribotumą, suvokia, kad jis pats nėra tiesa. Priešingai, — jos turi apgraužiamą išieškoti... Todėl, jei norim, kad mąstymas atneštų brandžiausių vaisių, ypač tada, kai ieškome metafizinį tiesų, būtina puoselėti mąstymo etiką, kuri ieško ne vien loginio tikslumo, bet proto veiklai sukuria dvasinį klimatą, pasižymi mintį nuolankumu, nuširdumu, drąsa, garbingumu, pasitikėjimu, atidumu kitiems, atvirumu Paslapčiai. Ši visuotinė „mąstymo“ etika neatpalaiduoja nuo tyrinėjimo pastangų, bet jas palaiko ir padeda. O kai veržiamės į Paslaptį, net nurodo kryptį“.

Popiežiaus akcentavo mintį, kad „...kaip svarbus laiko ženklas“, turi padėti daug žadantis ekumeninis judėjimas tarp krikščionių, tarp religinių dialogas, įvairių tikybų žmones kvietias bendradarbiauti žmonijos labui“ (*Europos lietuvis*. Vilnius, 1993.09.23, p. 4).

Ir Talmude — senovės žydų minties enciklopedijoje, ir Vilniaus Gaono Elijah moksle — išmintis, mąstymas yra išiešties taškas. Jis rašo: „Tarp mano knygų yra Saliamono išminties knyga jidiš kalba. Del Dievo meilės, reikia ją skaityti kasdien, nes ji yra

svarbiausias veikalas apie dorybę“ (Šubas M. *Talmudinio mokslo žvaigždė*. Vilnius: Vaga, 1997, p. 166).

Ir budizme išiešties tašku yra išmintis bei gyvenimo pavyzdžio, galvosenos būdo, nubudimo suprasti praeitį, dabartį ir ateitį pasiūlymas (Boisselier J. *Budos išmintis*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 172).

Atrodo, kad Čiurlionis čia minėtus žodžius jau girdėjo prieš šimtą metų ir kompozicijomis ant pašto atvirukų savo broliui Povilui išreiškė savo pasaulėjautą bei pasaulėžiūrą, toli žvelgdamas į ateitį.

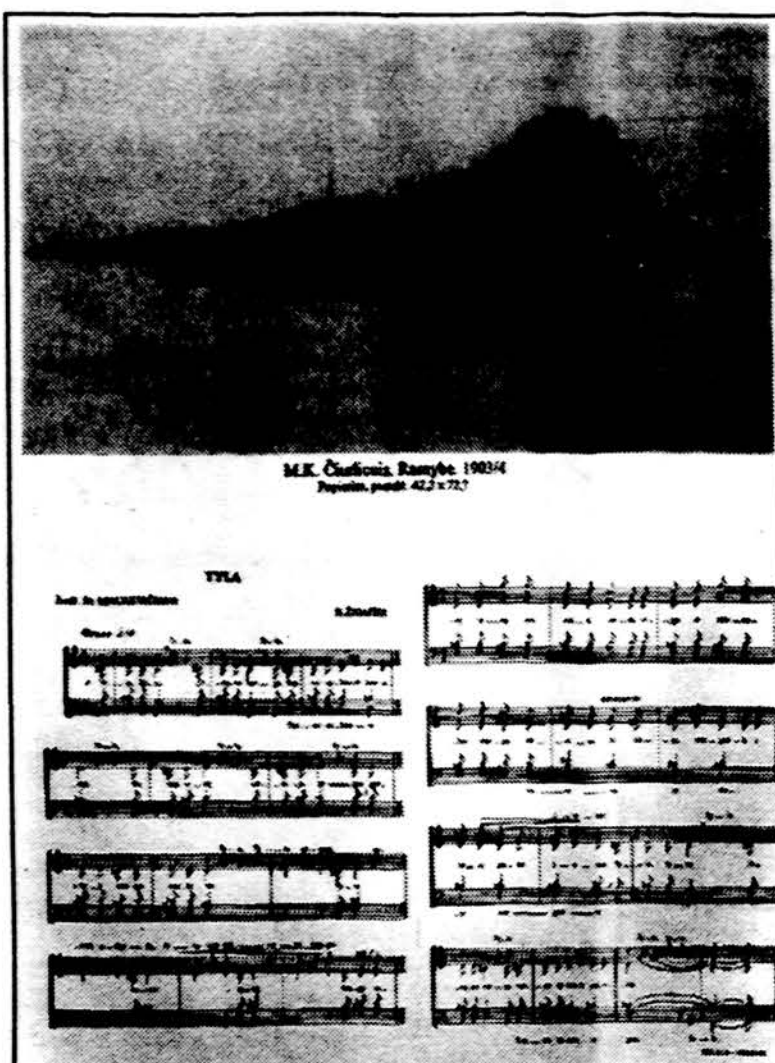
3. Dailės — poezijos — muzikos ryšiai

Čiurlionio kūryboje pripažinti akivaizdūs dailės-muzikos-poezijos struktūriniai ryšiai. Tačiau, norėdami išplėsti tyrimo erdvę, čia pateiksime paveikslą „Ramybė“ struktūrinius ryšius su kitų autorių muzikine bei poetine kūryba. Galbūt šio paveikslas struktūrinių ryšių detaliau dar niekas nėra siejęs nei su Čiurlionio, nei su kitų autorių muzika bei poezija.

Palyginsime Čiurlionio paveikslą „Ramybė“ su Broniaus Mackevičiaus eilėraščiu „Tyla“ (1960) ir jo žodžiais parašyta Rimvydo Žigaičio daina „Tyla“ (1962-1963) (4 pavyzdys).

Mackevičiaus eilėraštis „Tyla“ — filosofinės lyrikos kūrinys, prieštaras to meto buvusiai Lietuvoje oficialiai ideologijai ir tuo iš dalies buvo disidentiškas. Esamomis žiniomis, poetas kūrė eilėraštį, neturėdamas mintyje Čiurlionio paveikslą. Čia lyrinis herojus giliai išgyvena dėl žmogaus likimo, ieško atsakymo klausimui, tačiau jį neatranda ir tuo prisiliečia prie paslaptinumo. Subtilumo eilėraščiui teikia iš dalies gamtos motyvais paremtas tylos meninis įvaizdis. Jis lyg skatina lyrinį herojų susikaupti, susitelkti, nusiraminti. Tylos meninis įvaizdis daug lemia visai minties ir jausmo raidai. Eilėraštyje akcentuojamas žodis „tyla“ keliais variantais (tyla, tyla, tyloj), susidedas iš dviejų skiemenų, t.y. iš dviejų dalių.

Žigaičio choro miniatiūra *a cappella* „Tyla“, pasak kompozitoriaus, buvo sukurta, neturint mintyje Čiurlionio paveikslą, specialiai neieškant analogijų ir, lyginant su to meto lietuvių kompozitorių choralais *a cappella*, pasizymi modernia muzikine kalba.

Pavyzdys 4

Kūrinio muzikinio audinio pradžioje nejudrus, sudarytas iš paralelės slinkties kvartsekstakordų garsinis sluoksnis, teikiantis ramią nuotaką, gretinamas su retkarčiais pasirodiančia monotoniška dviejų garsų ritmointonacinė figūra, lyg ir leitmotyvu. Dviejų garsų ritmointonacinė šviesaus atspalvio figūra išryškinama tamsesnių atspalvių garsiniu sluoksniu. Pastaruoju muzikiniu audiniu, vystomu ritmointonacinėmis, harmoninėmis, dinamikomis, faktinėmis priemonėmis, paremtas vidinės įtampos kupinas vidurinis dainos epizodas. Dinamizuotoje repozicijoje vėl atkurama pradinė nuotaka, tuo lyg ir pabrėžiant jos svarbą.

Pradiniame dainos epizode eilėraščiui dramaturginė linija yra artima muzikinei, viduriniame ir baigiamajame epizoduose — muzikinės ir poetinės minties bei jausmo potekniai yra lygiagrečiai.

Palyginę visus tris kūrinius, stebime, kad eilėraščiui bei choro pavadinimas yra sinonimas paveikslui pavadinimui — Čiurlionio paveikslas „Ramybė“ kai kuriose parodose buvo vadinamas „Tyla“. Panašumą galime išvėlyti bei pajusti tarp choro *a cappella* pradžios garsinio sluoksnio, teikiančio ramią nuotaką, iš kurio išauga vidinės įtampos pilna kulminacija, ir paveikslą palyginti lygaus spalvinio sluoksnio (rami jūra), pereinancio į daugiau apiburtų kontūrų pakilimą (salos ketera). Analogija galima būtų išvėlyti ir tarp choro *a cappella* besikartojančių dviejų garsų ritmointonacinės figūros, lyg ir leitmotyvo, bei dviskiemio poetinio žodžio „tyla“ — su dviem šviesuliais bei jų atšvaitais, esančiais paveiksle — visi jie teikia ramybės nuotaką. Viso chorinio kūrinio suvokimas irgi turbūt yra analogiškas viso paveikslą emocinio turinio suvokimui. Jeigu čia naudojama analogijos terminas sąvoka būtų abejotama, tai kvazianalogijos terminas visiškai tinka.

Ankstesnėje analizėje mes kreipėmės tik vien į Čiurlionio kūrybos analogijas, kurios buvo siekiamos sąmoningai, tiksliai veikla vieno autoriaus kūrybiname procese. Šioje analizėje matyti, kad struktūriniai ryšiai, analogijos trijų autorių kūrybos procese spacialiai nebuvo siekiamos (iš dalies išskyrus

kompozitoriaus kūrybos procesą). Tuo būdu toks analizės turinys tam tikra prasme atskleidžia ir bendruosius analogijų dėsningumus meninėje kūryboje.

Šie trys analizuojami kūriniai atsirado veikiant milžiniškam faktorių kiekiui ir kokybei ir tų faktorių įtakos rezultatą pamatėme ir išgirdome šiuose kūriniuose, turinčiuose analogijas.

Tai lyg ir milžiniškų programų, kurias įvykdė nebe vienas, bet keli menininkai, rezultatas. Perfrasuodami anksčiau pasakytą Tarasti mintį, galime teigti, kad norint aprašyti gilesnį struktūros lygmenį, kuris jungia jau tris meno šakas, turime susikurti atskirą metakalbą. Ta metakalba, be kita ko, turėtų atsakyti į svarbius informatikai klausimus: kuriame lygmenyje mes juntame informacijos srautą, o kuriame neįtartiname, bet vis tiek ją gauname. Be to, būtų aiškesni tokie atvejai, kaip antai, pavyzdžiui, aklojo žmogaus situacija šiame reiškinyje. Konkretizuokime tokį atvejį klausimu: ar aklašis dainininkas, dainuojantis choro dainą „Tyla“, pajunta, gauna paveikslą „Ramybė“ analogiškas struktūras? Matematikas Kubilius, atsakydamas į šį klausimą, pasakė: „Taip, gauna“ (iš pokalbio su Kubiliumi 1999.07.17). Priminsime, kad aklašiam dainininkui kategorijos baltai juoda, šviesu-tamsu, arti-toli beveik nesuvokiamos.

Struktūrinės analogijos — tai bendrumo faktoriai. Skirtingų funkcijų, kurios pagrįstos dviejų arba daugelio skirtingų sistemų su mediu motyvu, bei dviskiemio poetinio žodžio „tyla“ — su dviem šviesuliais bei jų atšvaitais, esančiais paveiksle — visi jie teikia ramybės nuotaką. Viso chorinio kūrinio suvokimas irgi turbūt yra analogiškas viso paveikslą emocinio turinio suvokimui. Jeigu čia naudojama analogijos terminas sąvoka būtų abejotama, tai kvazianalogijos terminas visiškai tinka.

Ankstesnėje analizėje mes kreipėmės tik vien į Čiurlionio kūrybos analogijas, kurios buvo siekiamos sąmoningai, tiksliai veikla vieno autoriaus kūrybiname procese. Šioje analizėje matyti, kad struktūriniai ryšiai, analogijos trijų autorių kūrybos procese spacialiai nebuvo siekiamos (iš dalies išskyrus

Tarasti sako: „Esu linkęs manyti, kad būtent Čiurlionio tyrinėjimai atveitę gali atskleisti kažką labai svarbaus visoje tarpmeninėje problematikoje ir teoriniame lygmenyje atsakyti į klausimą, koks yra tas mechanizmas, kuris žmogaus sąmonėje muziką paverčia spalvomis ir linijomis, arba atvirkščiai“ („Muzikos ir dailės sąveika M. K. Čiurlionio kūryboje“. *Muzika* 7. Vilnius, 1987, p. 75).

Manyt, kad visais anksčiau minėtais atvejais kūrybinis atrankinis ir išrinkimo principas tikriausiai yra panašus į natūraliosios atrankos principą. „Natūrali atranka — siaubingas ir tuo patiu metu labai geras, ir nuostabių paprastų dalykų. Natūraliosios atrankos spaudimas gyvosios būtybės skulptūrą sukuria su tokiu kruopštumu, kad nieko atliekamo ir nereikalingo joje nelieka“, — sako biologas Simon Šnol (interviu, Vilnius: *Lietuvos kurjeris*, 1997, gruodis, Nr. 52, p. 21). Bet atskleisti atrankos mechanizmą nėra taip paprasta, nors tokiu atveju mes sužinotume daugelį žmogaus paslaptį, žmogaus, kaip ženklo, kuris yra kažkurios didžiulės visatos programos dalelė. Tačiau pagavojus, kad tos milžiniškos programos dalyviai yra tokie genialūs žmonės, kaip Mozart ir Bach, Čaikovski ir Sibelius, Čiurlionis ir Chopin, Bizet, Verdi ir Gershwin, belieka tik stebėtis ir džiaugtis tokiomis programomis.

Bet kurios tarpmeninės problematikos sferoje susiduriam su bendrumo skirtumų situacijos įvertinimu. Čia ypač svarbiu tampa bend-

Kaktoj nešiojies melancholijos tamsią žvaigždę

Ši Nijolės Miliauskaitės frazė tinka abiejų (ir Vytauto Bložės) sutuoktinių poezijai. Toks buvo jų gyvenamasis laikas, kada reikėjo arba prisitaikyti (jeigu ne išduoti ar parsiduoti), arba jausti gyvenimo nepilnavertiškumą. Poetui visada pakako problemų, poeto prigimtis pasaulį mato kur kas sudėtingesni, negu bet kuri kita akis, bet XX amžiaus antroji pusė lietuvių poetams pateikė ypač daug prieštastių kėntėjimams. Prieš sovietinės sistemos spaudimą atsilaidavo tik nestandartinės asmenybės, laisvi savyje žmonės. Kaip tik tokie buvo abu poetai, kurie atvyksta lankyti JAV lietuvių išiešvijos telkinių: Nijolė Miliauskaitė ir jos gyvenimo draugas Vytautas Bložė.

Nijolei, lituanistikos mokslo Vilniaus universitete baigusiai 1973 m., buvo lengviau, ji atėjo į literatūrą kur kas vėliau ir rado jau lengvesnes sąlygas. Per sovietiją jau buvo nuvilnijęs chruščiovinis „atšilimas“, primityvusis bolševizmas jau buvo nužudėjęs (nors V. Bložė vis dar rašė į staltiesius). Tiesa, iki to laiko „atšilimo“ sezonas irgi jau buvo pasibaigęs, bet meninė inteligentija buvo gavusi progos įkvėpti menką gurkinį laisvesnio oro ir išmokusi gudrauti: po vienu tekstu tarsi pakišti kitą. Eilėraščius galima buvo skaityti tarsi du kartus — apie tai, kas pasakyta žodžiais, ir tai, kas buvo už žodžių. Ypač tai tiko poezijai ir ypač tą vadinamąjį ezopinį kalbėjimą išstobulino lietuvių poetai. Prozininkų gal vienas kitas (pvz., Romualdas Granauskas) pasiekė tokių gelmių. Ne veltui Lietuvą kai kas vadina poetų kraštu. Iš tiesų, mes turime labai daug gerų poetų, tik, gaila, neturime gerų vertėjų į kitas kalbas, kad galėtume reikiamu lygiu juos parodyti pasauliui.

Viską galima buvo pasakyti ir anuomet, ir poetai pasakė, tik reikėjo mokėti perskaityti. Tobulėjo ne vien poe-

ta, bet ir jų skaitytojai. Tarp šių dviejų žmonių grupių vyko savotiškas sąmokslas — aš žinau ir tu žinai, o cenzūrai arba nereikia žinoti, arba jai neužtenka įrodymų apkaltinti tave.

Poezijos dienų klausytojams Detrote ir Čikagoje šiedu svečiai — poetai bus savotiškas testas — ar galima be ilgų „treniruotų“ pasiekti antrąjį poezijos dugną ir už minimalinio, net iš paviršiaus buitinio, teksto, pamatyti, pajaus-

ti tikrąją poeto dvasios gėlmę. Nijolės Miliauskaitės ir Vytauto Bložės skaitytojai neturi progos atsipalaiduoti. Skaitydami ar klausydami jų eiles, turi „dirbti“ ne lengviau negu patys poetai: kartu, pagal pasiūlytą projektą kažką statyti, kurti, ieškoti.

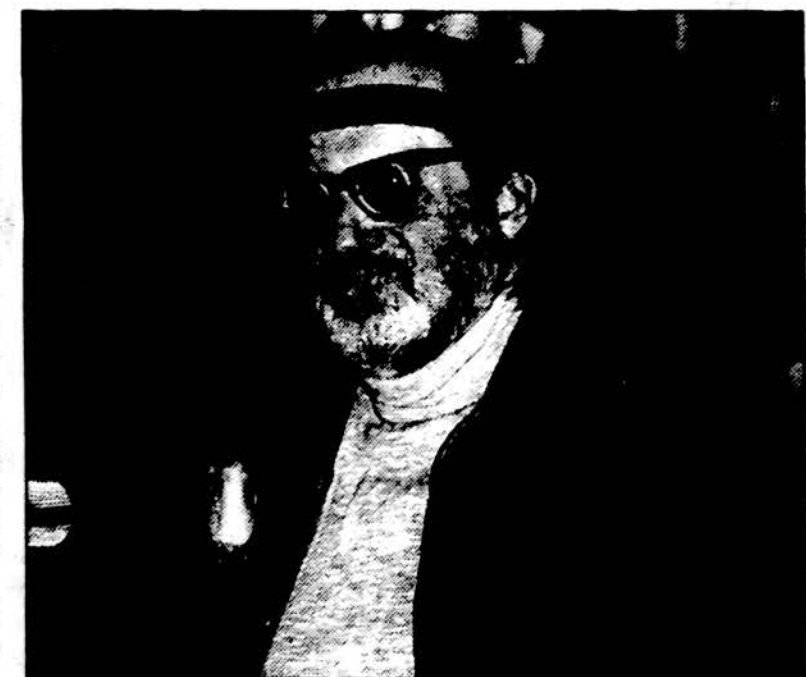
JAV Kultūros taryba kviečia i Poezijos dienas Čikagoje: gegužės 19 d., šeštadienį, 7 v.v. Jaunimo centro Čiurlionio galerijoje; gegužės 20 d., sekmadienį, 12:30 v.p.p. PLC, Le-monte, Lietuvių dailės muzie-juje.

Audronė V. Škiudaitė

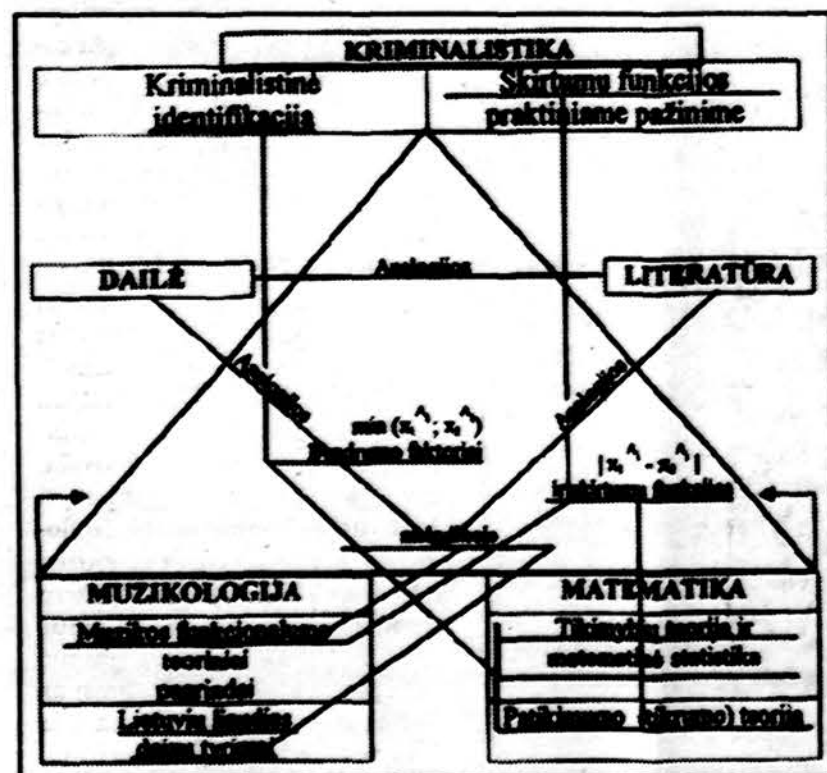
Poetė Nijolė Miliauskaitė.

Džozos Barysaitės nuotrauka

Poetas Vytautas Bložė.

Algimanto Žitiūno nuotrauka

Pavyzdys 5

Prisimenant G. Donizetti operą „Meilės eliksyras“, statytą Čikagos Lietuvių operos choro š.m. balandžio 29 d. Morton gimnazijos auditorijoje

Dalis Čikagos Lietuvių operos choro Donizetti operoje „Meilės eliksyras“, spektaklis įvyko balandžio 29 d. Morton gimnazijos auditorijoje, Čikagoje.

Jono Kuprio nuotrauka

Nida Grigalavičiūtė (iš kairės), Laimonas Pautienius ir Lijana Kopūstaitė-Pauletti Donizetti „Meilės eliksyr“ pirmame veiksmė.

Jono Kuprio nuotrauka

Solistas Edgaras Montvidas (Prudkauskas) džiaugiasi po pavykusio Donizetti operos spektaklio „Meilės eliksyras“.

Edvardo Šulaičio nuotrauka

Adina (Nida Grigalavičiūtė) ir Nemorino (Edgaras Montvidas-Prudkauskas) Morton gimnazijos auditorijos scenoje sekmadienį, balandžio 29 d.

Jono Kuprio nuotrauka

Seržantas Belcore (Laimonas Pautienius) gelėmis ir pasigiriančiais žodžiais mėgina prisivilioti Adiną (Nidą Grigalavičiūtę).

Jono Kuprio nuotrauka

Sigitas Dirsė — dr. Dulcamara.

J. Kuprio nuotr.

Filosofuojantis don Žuanas pragare

Praėjusio amžiaus pradžioje dramaturgas George Bernard Shaw savo ilgame laiške draugui Arthur Bingham Walkley išdėstė ką tik Don Žuano tema sukurto vaidinimo „Man and Superman“ literatūrinės, filosofinės, sociologinės, moralinės išvalgas. Veikalo pobūdį priskyre „Komedijai ir filosofijai“. Taip pat ir perspėjo: „trečio veiksmo Don Žuano sapną netinka tuoj pat statyti populiariame teatre“, kadangi dialogo svarbių minčių eigai suprasti reikia pagauti proto. „Aš visada troškau filosofiško parterio („pit“) Tokiam parteriui šis vaidinimas ir parašytas“.

Taigi trečio veiksmo susapnuotam pragare Don Žuanas susitinka su Dona Ana. Prie jų netrukus prisijungia, iš dangaus atkeliavęs, Anos tėvas, pavirtęs Statula. Galiausiai iš scenos kairės pasirodo pragaro valdytojas Velnius.

Anos pokalbiai su Don Žuanu, ar jų dviejų pakaitom su žmogiška Statula yra normaliai glaudūs, todėl be vargo suprantami, žinantiesiems tradicinį Don Žuano libretą Mozarto operoje. Iš tiesų, kas to nežino? Gal tik neprisimena visų detalių, susijusių su Anos likimu — kodėl ji vargšė atsidūrė pragare? Kur kas sunkiau auditorijai klausytis išstėtų Don

Žuano ir Velnio diskusijų apie žmonijos būklę žemėje. Jų minčių sankirtyje girdime tai, kas jaudino tada ir tebejaudina dabar visų tautų mąstytojus. Anot Velnio, niekad nesibaigianti komedija. Vanitas vanitatum.

Žodžiu, turime reikalo su filosofija. Čia Don Žuanas jau nėra erotinių nuotykių herojus, bet XX amžiaus pradžios radikalių idėjų skelbėjas, reformatorius. Jei Velniui chaotiška gamta neturi jokio tikslo, tai Don Žuanui gamta stengiasi save suvokti ir tikslą pasiekti trumpiausiu keliu. Tiek jo, tiek kandaus Velnio samprotavimuose ataidi Darvino evoliucijos mokslas, Shopenhauer, Tolstojaus, Nietzsche ir kitų mąstytojų įtaigios išvados. Girdime Gyvenimo Jėgos ir Antžmogio sukūrimo idėjas. Velnius be gailėsio čiaž žmonių ydas, veidmainystę, pa juokla nevaisingą dangų, stoja už kosmopolitizmo plėtrą žemėje. Pasak tolerantiško Don Žuano, daug gero galima išmokyti iš ciniško Velnio.

Su šiuo „Žmogaus ir antžmogio“ Sapnu ir grūmėsi L. A. dramos sambūrio gladiatorių-reizisierius Algimantas Žemaitaitis, pasitelkęs aktorius: Don Žuanui — Argentinėje gimusį Nestorą Ruplęną, Donai Anai — naujos bangos

ateivę Laisvūnę Laurinkienę, Statulai — veiklų sambūrio šulą Aloyzą Pečiulį ir Velniui — patį save. Spektaklis „koncertinio skaitymo stiliumi“ (prie pulčių vyrai su frakais ir grakščiai išlanki Ana) įvyko šeštadienį, balandžio 28 d., ir sekmadienį, bal. 9 d. Kaip tik šeštadienio premjeroje ir sėdėjau ne filosofikai nusiteikioje salėje, pats irgi ne filosofas.

Ir kaip? Turbūt neužsigaus režisierius, jei atsakysiu: nei šiaip, nei taip. Kitiškai. Intelektualiai. Anot šimtmetės poetės Danutės Mitkienės: „Kai režisieriai neramūs, Tada gimsta naujos dramos“. Dailė lyg priminė prezidentinius debatus. Tik tas skirtumas, kad politikai šitaip poniškai prie pulčių nekonzertuoja ir jų tematika nėra tokia universal, o moderatorių neleidžia jiems savo nuomonių paversti tiradomis (turiu mintį Don Žuaną ir Velnią).

Man gaila kazimierinienės scenon patekusio G. B. Shaw Don Žuano. Jis yra iš ankstyvesnių „Žmogaus ir antžmogio“ veiksmų Sapne atsidūręs išprūsęs liberalus, ironizuojantis anglas John Tanner. Jam liekna Nestoro Ruplėno išvaizda bei santarumas tiko. Tačiau sausas, skubus turiningo teksto skaitymas, be jokio

jausminio užtaiso, tik retsykiais žvilgterint į pašnekovą, tapo nuobodžiu šnekejimu. Auditorijoje daug kas jo bėglių sakinių tiesiog nesuprato.

Retorinio neįtaiso nepriklauso Velniui — A. Žemaitaičiui, gerai susigvenusiam su šiuo veikalu, kadaise studijuojujant teatro meną kolegijoje. Gal vietomis jo balsiai per sodriai užgožė priebalsius. Donai Anai (Laisvūnei Laurinkienei) aptarti imuosi G. B. Shaw sakinio pradžioje minėtam jo laiške draugui: „Kartais esame ne itin grakščūs su pastaba moteriai, jog ji nevaizdina taip gerai kaip atrodo“. Tačiau šiame veiksmo tradicinis Anos erotinis patrauklumas yra svarbesnis už vaidybą. Ji reprezentuoja, anot dramaturgo, visuotinę moterį — „Everywoman“. Šiuo požiūriu L. Laurinkienei pavyko atlikti visuotinę pareigą. Panašiai apibūdinau marmuriškai nugrimuotą, tėviškai žilaplaukę, komiškai atrodančią Statulą, kurioje savitai jautėsi Aloyzas Pečiulis.

Reikia pagirti režisierių už jo paties padarytą vertimą. Nelengvas darbas. Žinoma, pasitaiko kalbos nevalyvu. Pavyzdžiui, krikščydami vaikus šlakstome, o ne krapijame. Taip pat tarptautinį „hipokritiškas“ mieliau pasakome „veidmainiškas“. Gausias kalbos klaidas kas nors galėjo gi pataisyti išspausdintoje programoje. Tam yra liuanistinės mokyklos mokytojai.

Pranas Visvydas

Kokia dailė yra nežinoma?

Net septyniuose Lietuvos dailės galerijose, priklausiančiose Dailininkų sąjungai, šį pavasarį surengtos parodos „Nežinoma 20 a. paskutiniojo dešimtmečio dailė“. Visos jos atidarytos tą pačią dieną.

Į klausimą, ar gali būti nežinoma šių dienų dailė? — šio projekto kuratorė menotyrininkė Danutė Zovienė atsakė, kad gali. Ar visuomenei žinoma sakysim, ta kūryba, kuri neišvengia iš dailininko dirbtuvių, niekur nerodoma,

valstybei visai nerūpinti? Aišku — nežinoma. Tas pats likimas laukia ir kūrinių, išvežtų į kitas šalis. Jie visam laikui dingę iš Lietuvos kultūros konteksto. Taigi, nežinoma dailė dažnai tampa ir mūsų amžininkų darbai.

Būtent tai ir turi galvoje projekto sumanytojai, renkantys šitokias parodas jau trečius metus. Tuo siekiama atkreipti valstybės bei visuomenės dėmesį į dailės situaciją, į būtinybę Lietuvai turėti

savo Nacionalinę galeriją.

Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas skulptorius Vaclovas Krutinis, kalbėdamas apie šį renginį, juokavo sakdamas, kad nereikia prarasti vilties, gal nacionalinė galerija pavyks įkurti bent 21 amžiaus pabaigoje... Mat Nacionalinė galerija turėtų tapti buvęs sovietinis revoliucijos muziejus, kurio pertvarkymui reikalinga daug lėšų, o jų vis nerandama.

Šių metų „Nežinomos dailės“ parodose eksponuota įvairių žanrų kūryba. Vilniaus galerijoje „Kairė-dešinė“ — estampai, knygų neišvysdusių dienos šviesos iliustracijos. Taikomosios dailės galerijoje rodyta mažoji tekstilė, „Arkoje“ — tarptautinių Panevėžio keramikos simpoziumų lietuviškoji kolekcija, Klaipėdos galerijoje — uostamiesčio tapytojų darbai iš kolekcininko Edmundo Kolakauskio rinkinio, Kaune-Vytauto Povilaicio tapyba, Panevėžyje — teminė paroda „Kazimieras Grinius tarp realizmo ir modernizmo“. Lankytiniai, patys menininkai labai domėjosi Vilniaus medalių galerijoje vykusia paroda, kurioje buvo galima pamatyti įvairiuose konkursuose apdovanotus paminklų projektus, dėl vieno ar kito priežasties nepastatytus taip ir likusius popierių. Kaip teigia garsus skulptorius, prof. Gediminas Jokubonis — ši kūryba taip ir liks mažai kam žinoma ir visai nežinoma.

Jadvyga Godunavičienė

Zita Sodeikienė. „Pasiruošęs pakilt“. 2000 m. Z. Sodeikienės kūrinių paroda — sapnavaizdžiai — portretai — vizijos atidaro ma gegužės 19 d., šeštadienį, 7:30 val. vak. Lietuvių dailės muziejuje, Lemonte.

Leidiniai

Tauta — jo kūrybos kelrodis

Balį Raugą prisimenu dar iš Lietuvos. Pamačiau jį Ukmergėje, grakštų, jauną vyrą, dailia Lietuvos karininko išveigine uniforma pasipuošęs, žvaliai einantį per Pirmojo Lietuvos pėstininkų pulko kareivinių rajoną, kur aš, ką tik įstojęs į Lietuvos Karo mokyklą, nusistatęs jauno kareivio apmokymui ir skyrininko grandinio įsakytas, aukštai kėliau koją ir padu tvirtai plojau į žvyruotą grindinį. Ir kaip tada aš jam pavydėjau. Nors tarnybiniu karininku tapti neketinau, bet tuo laiku savo „pareigom“ mielai su juo būčiau pasikeitęs. Iš dalies dėl to, kad rikiuotėje prakitau permirkusiam nereikėtų taip aukštai kelti kojos, ir iš dalies dėl to, kad Lietuvos karininkai labai gražiai atrodė, tuo laiku dar nežinodamas, kaip drąsiai ir vėliau sugebėjo ir dėl Lietuvos laisvės kovoti. Ypač didvyriškai kovojo ano meto nepriklausomos Lietuvos Karo mokyklų auklėtiniai, pirmieji partizanų vadai, beveik visi juos subrandinusieji tautai ir savo gyvybes paaukoję. Beveik nepasiekė Balyš Raugas man atrodė, kai po daugelio metų jau Amerikoje sutikau į Lietuvą Bendruomenės gretoje, kur nebereikėjo kojos kelti, bet ramiai žingsniu ir visiškai kitu pavidalu darbuotą okupuotos Lietuvos išlaisvinimui ir lietuvių išlaikymui šiame, mus priklaudusiam ir nuo visokių pavojų saugojamame krašte. Ir tik tada sužinojau, kad ne tik taiklūs kovininkai, bet ir taiklia menininko plunksna Balyš Raugas dirbo lietuvių tautos gerovei ir, kaip jis pats vėliau knygoje aprašė tėvynės labui. Ir tos plunksnos jis nepadėjo nė šiandien, jau brandaus amžiaus sulaukęs.

Visa tai prisiminiau, raudamasis medžiagos savo įpareigojimui atlikti JAV Lietuvių Bendruomenės penkis dešimtmetį minėti besiruošiančiai Krašto valdybai, iš lentynos išsitraukęs Balio Raugo prieš dvidešimt metų parašytą knygą *JAV LB tryš dešimtmečiai ir maždaug prieš pusantro metų man atsiųstą paskiausių poezijos rinkinį *Praetis aidai*, apie kurį jam buvo pradžioje tuojau pat į *Draugą* parašyti. Dėl to man visą laiką buvo neramu, ir labai miela bičiulį Balį atspiraus, kad taip ilgai užtraukė. Bet ta mano tinginystė gal ir į gera išeis, nes dabar galiu skaitytojams pranešti Raugo užmojų tuos tris dešimtmečius pratęsti iki penkių dešimtmečių ir taip atieities kartoms palikti JAV Lietuvių Bendruomenės pusimčio metų veiklos dalykišką istorinę apžvalgą. O jo gyvenimo apysaką *Tėvynės labui* pridėjęs, iš tos visiškos galutinę žanrų „trilogijos“ galiu taip pat pabrėžti šios jautrios sielos literato meilę lietuvių tautai, tėvynei, Lietuvos valstybei bei lietuvių bei sugebėjimą tai parodyti dailiai supintu žodžiu. Ir šiandien sunku spėti, kuria kryptimi šis talentingas kūrėjas būtų pasukęs, jeigu gyvenimo sąlygos būtų buvę kitokios. *Tėvynės labui* Balį Raugą rodo kaip gabų pasakotoją, nuosaikų, šiek tiek sentimentalų, bet visiškai tikrovišką gyvenimo liu-*

Balys Raugas.

dytoją. *JAV LB tryš dešimtmečiai* parašyti sklandžia apžvalgininko-istoriko braižu, tačiau periodikoje spausdinti apžvalginiai straipsniai jau pinasi su literatūrinio poeziku. Jo redaguotas „Karys“ atspindi vėl kitus, visuomeninius-informacinius polinkius. Raugo nespėti išvystyti gabumai šioje srityje visiškai galėjo išryškėti tik nepriklausomos Lietuvos sąlygomis, geresne bendradarbių atranka, kurios išvairioje, deja, nebuvo.

Literatūrinę kūrybą Balyš pradėjo dar Utenos gimnazijos suolo eilėraščių. Pirmas, spausdintas 1933 m. *Pavasario* žurnale, eiliavo apie Darių ir Girėną. Karo mokykloje mokymasis, 1936 m. kartu su draugu Juozu Kuzma (1952 m. žuvusiu partizanu) išleido eilėraščių rinkinį *Balti balandžiai*. Todėl atsargiai spėčiau, kad jo literatūros darbų puošmena nepriklausomos Lietuvos sąlygomis būtų buvusi poezija. Ir labai gaila, kad kaip daugelį talentingų kūrėjų, taip ir Balį Raugą okupacija suniokojo.

Tačiau ir tokiomis sąlygomis lietuvių literatūroje jis savo pėdsakus paliko. Tarp jų — žymius ir labai negausioje savo poezijoje. Tai daugiau dėl to, kad jo eilėraščiuose, gal ir neryškiausiai, bet jautriausiai atsispindi tautiniai pradai: tėvynės meilė, jos gamtos grožis, kaimas ir jo žmonės. Visa tuo Lietuva, kurioje Balyš augo, mokėsi, brenė, pradėjo tarnauti tautai ir valstybei. Nors patriotizmo poreikiu tautai Raugo kūrybos vertintojai, be abejo, daugiau ras apysakose *Tėvynės labui*, tačiau jo širdies jausmo ir grožio, sudėtų ir eiles paskiausiam rinkiny *Praetis aiduose* jie nepralinks. Pvz.,

Žiūrėjau į tėvynę savo

Ir ašaras braukiau:

Tiek melsvo liūdės

padangė,

O taip žali laukai...

O kitame — „Tėvynei“, kokia gili kancija ir nusivylimas pasaulio buka tikrove:

Tai aimana tėvynės nu-

kryžiutos,

Tai partizanų kraujas kerštas

šaukia...

Ir sklinda aidas, kad

žmonija žinotų,

jog Lietuva pagalbos nesu-

laukia...

Tačiau Balyš Raugas kovotojas ir vilties laimėti nenustoja:

Viltis kvietia pakilti į saulę,

Viltis laime apjuosia pa-

saulį,

Bet, deja, raudonasis tva-

...

Naujausias V. Volerto romanas

Vytautas Volertas. *Baubonis*. Vienas žmogus — viena lemtis. Romanas. Redaktorė Onė Baliukonytė, dailininkė ir maketuotoja Jūratė Juozėnienė, korektorė Asta Demšienė, viršelyje panaudotos Eugenijos Obelis nuotraukos; išleido Vilniuje „Naujasios Dienovės“, 2000 m., 352 psl., spaude „Sapnų sala“, tiražas ir kaina nepažymėta. Veikalas dedikuotas žmonai Broniui bei sūnams Vytautui ir Virgijai. Viršelio 4-tas puslapis papuoštas autoriaus nuotrauka ir biografinėmis žiniomis.

Romanas suskirstytas į penkis skyrius, kiekvienas jų svarsto atitinkamą tematinį laikotarpį. Pirmasis skyrius parašytas pasamones srauto, o likusieji keturi publicistiniu-realistine stiliumi. Pirmame skyriuje atsidengia paskutinio sovietmečio tartum judanti panorama — dešimtmetis. Joje, lyg žuvys neršto metu, trinais šonais ir daugosi galvomis žmonės, esą aukštai ir žemai, galingi ir bejėgiai, teisingi ir sukčiai, pažemintieji ir išaukštieji. Šiame skyriuje nėra vardų ir jie mums nepažįstami. Operuojama įvardžiais: jis, ji, jie... Visi panašūs, visi vienodi, kiekvienas savomis priemonėmis stengiasi palypti aukštai karjeros laiptais, ne savo, o kitų sąskaita, galvomis, net lavonais. Palypti aukštai nebuvo taip jau sunku veržliams, jauniems, sumaniems,

Viltis kvietia kovot ir laimėti

Viltis žada rytojų žvaigždę...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

siekiantiems tikslu padlaizivimu komunistų partijai, stambiais kyšiais, nekaltų žmonių įdavinėjimu ir t.t. Senoji nomenklatura buvo jau nepajėgi valdyti, skendo alkoholyje, kortavime, lėbavime, moraliniame nuosmūky, nebeatskirdama, kas savas, kas svetimas, kas geras, kas blogas, kas iš viso yra kas...

„Partija yra visagalė, jis aukštąs partijos žmogus, todėl jis yra... Visagalės niekšas“ (20 p.) Štai tokie niekšai brenė, stiprėjo, kilo aukštyn karjeros laiptais, o, atgavus nepriklausomybę, užėmė aukštąs vietas, atseit, savoje valstybėje — ta pati sovietinė nomenklatura. Dažnai ir motina dejuodavo „Vagis, paleistvis... Dievas tyli, bet mato... Ar šita valdžia yra žmonių valdžia?“ (21 p.)

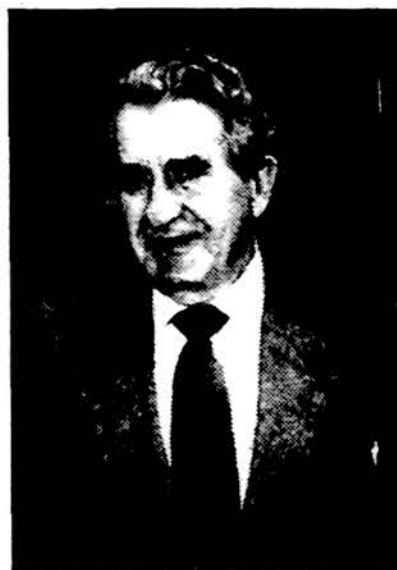
Įprotis, sakoma, yra antroji prigimtis. Taip visa tauta įprato: be kyšio jokio darbo nepadarysi, jokio tikslo nepasieksi, jokio daikto neįgysi, jokios tarnybos negausi... Kitaip niekas neįgalvojo. Kolūkių pirmininkai, tarybos, milicininkai, komunistų partijos valdininkai, įvairūs inspektoriai, partorgai, komjaunimo vadai, tartum erkės mito ir puto svetimu prakitau, svetim krauju dėjo turis.

Pirmame figūruoja tik antrašėlis pavardės: Kibirkštis, Meiluta, Kirka, Bukovas, Misikas... Atgavus nepriklausomybę, visi save teismo kiekviena proga: „Kyšininkas nebuvau! Jei ką gavau, tai tik už patarnavimus“. (63 p.) „Niekas neevogė, bet visi ėmė. Dienos šviesoje tiesdavo rankas į viską, ką tik pasiekdavo, o daugiau pasiekdavo tie, kurie aukštai sėdėjo ir kurie dar aukštesnius pažinojo“. (71 p.)

O romano herojaus Baubonio vardas skaitytojui atidengiamas tik 82-me puslapyje: „Aloyzas Baubonis, štai kokia jo pavardė!“ (82 p.) Kiti skyriai ką jau minėjau, parašyti publicistiniu-realistine stiliumi, tema vystoma įprasta tvarka be užuominų, spėloji-

nas, užliejęs tėvynę, kaip ir daugelį mūsų, kelerius metus savoje žemėje pakankamas, išgrūdą Raugus į vargas bėdomis, nežiniomis nušėta, ciniškai sukvailiojusį pasaulį. Po šešerių metų nežinios Vokietijoje, pagaliau jau keturių asmenų Raugų šeima atvyko į Ameriką ir įsikūrė Philadelphia apylinkėse. Įsidarbino, pasistatė namą ir gyvenimą pradėjo iš naujo. Jis, kaip ir daugelio mūsų, skilo pusiau: iš Amerikos imti, o Lietuvai duoti. Duoną Marija ir Balyš užsidirbo pas amerikietius, o kas nuo jos liko, atidavė lietuviams. Jungėsi į Lietuvių Bendruomenę, į jos puoselėjamą Lietuvos laisvinimo ir lietuvių išlaikymo darbą. Balyš rašė ir spaudė, knygas, dirbo lietuviškoje radijo valandėlėje, kaip vadovaujantis pareigūnas — JAV LB vietinėje apylinkėje, apygardoje, krašto valdyboje, taryboje. Marija — lietuviškoje mokykloje, akautų sąjungoje. Raugai užaugino lietuvišką šeimą. Duktė Bangulė gabi, jau spėjusi pasižymėti dailininkė. Visą gyvenimą šeimos kelrodis buvo Lietuva: ypač lietuvių tauta, jos esmės suvokimas ir tautinis vaikų auklėjimas. Taip pat ir nepriklausoma lietuvių tautos valstybė. Per visą ilgą darbų ir kūrybinių amžių.

Bronius Nainys

Rašyt Vytautas Volertas.

mų, šaradų. Šiuose skyriuose jau veikia Baubonis, kaip vyriausias nepriklausomos valstybės pareigūnas. Pas jį dabar ateina draugai partietiai, nori praturtėti, pasidaryti milijonieriais, įtakingais vyrais. Kreipiasi pas Baubonį, kaip aukščiausią vadą — vienas anksčiau, kitas vėliau, ir reikalauja, tiesiog šantažuoją, dabar jiems atsilyginti. Jie esą rėmė jį, Baubonį, kėlė ir aukštąs, nuo partijos slėpė jo klaidas ar blogi, dabar jo eilė jiems atsiskaityti: čia tarnyboje, čia prekyboje, čia naujose sukybėse spekuliacija užsiimant — pavojaingas naujų laikų žaidimas.

Pirmasis ateina pas Baubonį Kibirkštis, kuris aiškiai su Bauboniu nesiskaito, jo sekretores vadina mergomis ir neisvarždamas prašo „padėti“.

— Kam padėti? — klausia Baubonis.

— Mums, draugams. Visi rėmėme vienas kitą, ir tave palaikė, kad nenudirbtum. Su reikalu šiandien atėjau, veltui laiko negaišinu. Duok savo sutikimą... — ir t.t. (93 p.)

Išeidamas Kibirkštis atidengia savo „istikymą“ Lietuvai — „Niekis man tavo nykštukinė valstybė ir jos destrukcija!“ Po metų, gal net po pusmečio šitos sumautos valstybės išvis nebus. Kaip tu tada kalbėsi, demokrate Bauboni? (95 p.) Ir tiesa — aukštąs komunizmo šūlas, partijos sekretorius ir vadas, staiga virsta demokratu. Šia prasme jis gerokai panašus į rusų Gorbaciovą. Autorius Kibirkštį veik sulygina su Bauboniu. Jie — kaip būvę neatskiriami draugai ir vienas kito palaikytojai. „Kibirkštis ir Baubonis, paauklystas draugai. Antrasis gal aukštesnis, bet kuris jų galingesnis?“ (100 p.) Tuo aiškiai pasakoma, kad visi aukštieji Lietuvos pareigūnai sėdi savo draugų kišenėse ir malonėse, tai yra tie, kurie ilgisi buv. sovietinių laikų, kada visi buvo lygūs, visi vogė ir ėmė kyšius, niekas negaudė, niekas netardė, niekas nesistebėjo, niekas kam negailėjo ir neskundė. Baubonis, ir aukščiausioje vietoje sėdėdamas, dar praktikuoja korupciją — išrūpina verslininkui leidimą vyksti į Vokietiją, o šis jam atveža „dovanų“ visą komplektą kristolinių taurių.

Visi partietiniai kariai ant Baubonio pečių:

— Man reikia šitų dirbtuvių!

— Duok gerą tarnybą mano žentui!

— Ištrauk iš kalėjimo apėvogusį pusbrolių!

— Noriu kolūkių technikos su baudžiauninkais! (110 p.)

Kabinete sėdi buvęs sribas Feliksas Kirka. Jei ir įprokuratorą patektų, jis nebūtų, nes ten sėdi jo draugai. Iš penkto skyriaus sustinome, kad jis nušovė Amerikos pilie-

tę, apie kurią žinių reikalauja JAV ambasada, bet jis nieko nebijo — dabar Kirka yra Seimos narys, nepalietiamas vyras.

Tokie žmonės laiko Baubonį, aukščiausią Lietuvos pareigūną, apsupę ir jį dvasiškai terorizuoja. Padėk mums, arba mes iškelsime tavo darbelius į viršų...

Net jo tikras dėdė, berankis, atvykęs iš Alytaus protestuoti, atsaiko: „Kaip anksčiau vogei, taip ir šiandien vagi“. (128 p.) O dėdė neteko rankos Sibire, kur išbuvo šešerius metus kartu su vienu menininku, kurį Baubonis išdavė, būdamas komjaunuoliu.

„Kas žino kam dirbti? Už nepriklausomybę nebusai. Visi matė. O šiandien ar nesuiki Rusijos pusę? Jei reikia ką pirkti, pas rusus bėgi. Jei turi ką parduoti, rusams pusdykiai kiši. Rusija geriausia... Rusija Lietuvai draugiškiausia... Žmonių neapgausi. Tiek nužudytų, išvežtų, tiek nuo jų prikentėta...“ (129 p.) Prikiša jam vienerankis dėdė.

Dažnai laikraščiuose rašoma, kad Estija, atgavusi nepriklausomybę, visus senuosius sovietinius valdininkus atleido, o į jų vietas pakvietė jaunus, sąžiningus tarnautojus, todėl Estija dabar pirmąja visose srityse tarp Baltijos valstybių. Tuo tarpu Lietuva, buvęs aukščiausias sovietinės Lietuvos pareigūnas, tapęs aukščiausiu nepriklausomos Lietuvos pareigūnu, sovietinės nomenklaturės neatleido iš pareigų, jie dirba savo vietose, kaip dirbė, todėl Lietuvoje ir pasiliko tie patys sovietiniai įpročiai: kyšininkavimas, sukybės, vagystės, korupcija, nusikalstamumas ir visa kita, kas buvo praktikuojama sovietinėje Lietuvoje. Tokiais perliukais užsėti neapmatomi tautos politiniai dirvonai. Dabarties ir ateities. Ir prosvaitių matyti.

Užsienio reikalų ministerijos atstovas sudarė delegaciją vyksti į Pietų Ameriką, ten rengiama „džiunglių apsaugos konferencija“. Baubonis nesutinka, esą mes nieko bendra su džunglėmis neturim.

„Valstybės labui. Ar ne todėl jos poryt keliaujate Izraelin?“ (135 p.) — atšauka ministerijos atstovas.

Ir į Izraelį nuvykęs, Baubonis neturi ramybės. Pas jį atsilanko, zinoma, slapta, žydaite Judita, jaunystėje buvusi gražuolė, su ja Baubonas turėjo intymių santykių, dabar jau prailisusiais plaukais, dirbanti mafijai. Ji pasako, kad jo namai yra vienas iš daugelio tarptautinių punktų. Ji pataria nekelti triukšmo, kai grįš namo — žiauriai nukentės. „Tave sutriuškina, kaip šakalėlį. Mane atsiuntė, kad išpėčiau. Neapginu jokios sargybos, jokia policija, jokia kariuomenė. Čia ne juokai. Man padėjai išvaduoti, dabar atsiųgtin šiuo patarimu... Ką matai, užmiršk“. (148 p.)

Namo jis grįžo labai išsiągandęs. Gudrus politikas, bet rimtai klausia pats savęs „Ar verta Lietuvai dirbti? Kaip ilgai ji truks? Prisimena Maskvą ir jos vadus, buvusią didybę: „Nepajudinama galybė, visas pasaulis prieš ją drebo. O susirinko visokie pašlemėkai, pamojavo plakatais, pašūkavo Vingio parke — ir galybės nėra! Dingo stalinai ir kapeukai, Lenino statulą, kaip išpuvųjį stuoibrį, lynais išsiūbavo, nukabinėjo raudonas žvaigždes...“ (212 p.)

Jis sužino, kad Izraelyje mirė žydaite, jaunystėje vadinta Sinagoga. Tuoj po to pas jį atvyko iš Rygos Izraelio am-

basados tarnautojas ir atnešė mažą siuntinėlių. Viduje laišką. Praneša, kad mirė Sinagoga. Viduje dėžutės trumpas jos pačios laiškelis — „Mano talismanas ir paveldėtas turtas. Viskas iš Lietuvos, viskas priklauso Lietuvai“. (227 p.) O tasi turtas: rožinis ir kelios Smetonos laikų sidabrinės monetos. Rožinis galėjo būti dovanotas jai išgelbėjusią katalikų šeimai, gal ji dėkoja katalikiškai tautai, gal net Bažnyčiai. Deja, šioje vietoje trūksta 4 puslapių — 229, 230, 231, 232. Gal juos autorius išėmė, o gal leidėjų „rik-tas“, ir kaip tik toje vietoje, kur prasideda kalba ir aiškinimas apie rožinį...

„Ir dabar Baubonis tik administruoja. Administruoja valstybę, pastatytą ant kaulų lagaminėliuose, ant kaulų užverstuose šuliniuose, ant kaulų miškų smėlynuose. Kaulų ir vilties kraštas, prisikėlusios mirties Lietuva“. (243 p.)

Penktuoju skyrimu grįžtame į labai jau senus laikus — laisvąją Lietuvą, pirmąjį sovietmetį, vežimus į Sibirą, gaudymus, sovietinių partizanų žiaurumus, vokiečių, žydų likimą ir t.t. Šiame skyriuje sujungiami palaidi, iki šiol nesurasti mazgai — fiziniai ir idejiniai — užbaigiamos kaskada prasidėjusios istorijos. Įvedama naujų personų, pvz., Punkskų šeima ir jos augintinė, brolio atsiųsta penkiolikos metų duktė Marija. Sužinome, kad žydaite Judita išgelbėjo nuo vokiečių kaip tik šie Punkskai: Punkskų viendė duoda jai Aldonos vardą ir užkabina ant kaklo rožinį. O Mariją iš Amerikos atsiunčia brolio susipažinti su tėvų šeimai, studijuoti kalbą, pažinti daugiau žmonių.

Vis tik reikėtų pažymėti, kad naujieji personažai nieko nauja romanui neduoda: nei meninė patirtis — per gerai visiems žinomos istorijos. Nors leidėjų apraše pažymėta, kad „Baubonio figūra yra greičiau traagiška“, turime pagrindo suabejoti. Jis — tikras karjeristas, gudrus, sumanus, geras politinių šachmatų žaidėjas. Niekur nesuklupo, niekas jam nepakenkė, jis ir dabar, leidžiamas sau manyti, gražiai gyvena, gaudamas „riebų pensiją“.

Romanas baigiamas skaudžia ironija: Feliksas Kirka, buvęs sribas, dabar Seimo narys, sako atsisveikinimo kalbą, išlydint Amerikos pilieties Marijos Punkskės, kurią jis pats prieš daugelį metų nušovė, pelenus — brolis reikalauja ir JAV ambasada padeda. Beveik poetiškai, net pats Baubonis pasipiktina taip veidmainišku Kirkos elgesiu. „Prakeikimas... Tiek begediškumo! Kirka ir visi panašūs... Niekas čia nepasiekė, kol jie aplinkui šlaistysis. Ir kibirkščiai, ir misikai, ir bukovai, ir galybė kitų...“ (347 p.)

Romanas šia tema parašytas labai gerai, subrendusio menininko ranka. Šiuo kūriniu Vytautas Volertas stovi iškilų išsivijęs ir Lietuvos rašytojų eilėse.

Anatolijus Kairys

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...